

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 160.932

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.321939>

Вадим Демчук, здобувач ступеня PhD
Рівненського державного гуманітарного університету

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються критерії та рівні розвитку емоційної культури підлітків у процесі музично-творчої діяльності. Сучасне суспільство перебуває під впливом значних та стрімких змін у сферах культури, комунікації і освіти. Тому постає значна потреба в таких особистостях, які здатні швидко адаптуватися під нові умови, проявляти креативність та емоційну зрілість. Музично-творча діяльність здатна гармонізувати внутрішній світ підлітків, сприяючи розвитку емпатії, саморегуляції і творчого самовираження, тому є одним із найважливіших чинників формування емоційної культури і критичною для успішної соціалізації молоді й подальшого особистісного розвитку.

Ключові слова: емоційна культура; підліток; музично-творча діяльність; емпатія; саморегуляція; креативність; критерії розвитку; рівні сформованості.

Лім. 10.

Vadym Demchuk, Applicant of PhD,
Rivne State University for the Humanities

CRITERIA AND LEVELS OF THE DEVELOPMENT OF ADOLESCENTS' EMOTIONAL CULTURE IN THE PROCESS OF MUSICAL-CREATIVE ACTIVITIES

In the article, the criteria and levels of adolescents' emotional culture development in the process of musical-creative activities are examined. Contemporary society is undergoing considerable and rapid transformations in the spheres of culture, communication, and education. Consequently, there is a pressing need for individuals who can swiftly adapt to new conditions, employ creativity, and demonstrate emotional maturity. Musical-creative activities can harmonize the inner world of adolescents, fostering the development of empathy, self-regulation, and creative self-expression, and therefore serve as one of the most significant factors in shaping emotional culture. To evaluate the level of development of adolescents' emotional culture in the process of musical and creative activities, it is necessary to identify certain criteria and levels. The article presents the key criteria and levels based on the findings of Western researchers. Emotional culture in the context of emotional intelligence encompasses not only an adolescent's ability to navigate their own emotional states but also their capacity for empathy, constructive communication, and maintaining healthy relationships. Emotional culture is a crucial component of their personal maturity and social functioning. It is shaped by the acquired skills of emotional intelligence and is determined by how consciously and appropriately the adolescent responds to themselves and the world around them.

Keywords: emotional culture; adolescent; musical-creative activity; empathy; self-regulation; creativity; development criteria; levels of formation.

Постановка проблеми. Актуальною є проблема вивчення критеріїв та рівнів розвитку емоційної культури підлітків у процесі музично-творчої діяльності. Незважаючи на зростаючий науковий інтерес до впливу мистецтва, й, зокрема, музики, на емоційний розвиток підлітків, у практиці музичного виховання досі бракує системних підходів до формування й оцінювання емоційної культури. В українській педагогічній теорії й практиці бракує комплексних моделей оцінювання рівня емоційної культури підлітків, які б урахували специфіку музично-творчої діяльності. Тому значною мірою постає потреба в уточненні та розробці критеріїв, які дали б змогу систематизувати й цілеспрямовано розвивати емоційну культуру підлітків у процесі роботи з музичним репертуаром, а також оцінювати динаміку та якість цього процесу за допомогою чітких рівнів і критеріїв.

У сучасному надскладному й мінливому проміжку історії значно зростає кількість стресових ситуацій, конфліктів у міжособистісних взаєминах, а також стрімко змінюються ціннісні орієнтири. Такі умови вимагають від суспільства високого рівня емоційної культури, що проявляється у здатності до адекватних взаємовідносин й вираження власних емоцій, а також розуміння емоцій інших. У такому контексті формування емоційної культури засобами музично-творчої діяльності має особливе значення, оскільки музика допомагає створити безпечний і ефективний простір для самовираження, творчого пошуку та емоційної взаємодії з однолітками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування емоційної культури в підлітковому віці активно досліджують зарубіжні та вітчизняні вчені, які наголошують на вагомій ролі музично-творчої діяльності в особистісному становленні підлітків. Зокрема, Е. Норт і Д. Гаргрівз [7]

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

обґрунтовують соціально-психологічні аспекти впливу музики на формування емоційно-ціннісних орієнтацій підлітків, підкреслюючи важливість колективної музичної взаємодії для розвитку емпатії і толерантності. С. Халлам [2] акцентує на прямому взаємозв'язку між залученням до музичної творчості та формуванням у дітей й підлітків здатності до саморегуляції і глибшого пізнання власних почуттів. Подібних висновків доходять й інші дослідники: Дж. Девідсон і Н. Джордан [1] звертають увагу на особливості емоційного супроводу індивідуальних музичних занять і підкреслюють значущість психолого-педагогічної підтримки учнів у процесі опанування музичним інструментом.

Мета статті – окреслити й обґрунтувати критерії розвитку емоційної культури підлітків у процесі музично-творчої діяльності, а також визначити відповідні рівні її сформованості. Досягнення цієї мети передбачає:

1. Аналіз понять та підходів до трактування емоційної культури у підлітковому віці.

2. Виокремлення ключових критеріїв, які відображають емоційну зрілість у музично-творчому середовищі.

3. Опис ключових рівнів розвитку емоційної культури підлітків з урахуванням особливостей музичної творчості.

4. Узагальнення рекомендацій щодо оптимізації педагогічного процесу для ефективного формування емоційної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Синтез науки й мистецтва у виховному процесі має першорядне значення для формування гармонійної особистості, здатної до емоційної та творчої самореалізації [1]. Формування емоційної культури підлітків у контексті музично-творчої діяльності є важливим чинником естетичного, культурного й особистісного становлення молоді. Емоційна культура виступає важливою складовою його особистісної зрілості та соціального функціонування. Емоційна культура включає не лише вміння підлітка орієнтуватися у власних емоційних станах, але і здатність до емпатії, конструктивної комунікації та підтримки здорових взаємин. Вона формується завдяки здобутим навичкам емоційного інтелекту та визначається тим, наскільки усвідомлено й адекватно підліток реагує на себе та світ навколо. Емоційний інтелект визначається як сукупність емоційно-когнітивних здібностей до соціально-психологічної адаптації особистості. Емоційний інтелект як інтегративна здатність людини до розуміння емоцій та управління розглядається основним чинником успішності життєдіяльності людини [10].

Музика є одним із найпотужніших засобів впливу на емоційно-почуттєву сферу підлітків і виступає джерелом розвитку емпатії, рефлексії та

здатності до тонкого відчуття краси світу [5, 369]. Саме в процесі роботи з музичними творами різних жанрів формуються і набувають чітких форм критерії та рівні розвитку емоційної культури підлітків. Залучення підлітків до музичної творчості сприяє формуванню специфічного типу мислення, у якому образно-емоційні компоненти перебувають у тісній взаємодії з когнітивними [1].

Г. Макферсон зазначає, що емоційна культура підлітків передбачає здатність усвідомлювати, аналізувати та більш конструктивно виражати власні емоції, а також співпереживати іншим людям [6]. Саме в підлітковому віці відбувається перебудова особистості, формується самосвідомість і здатність до емпатії. Музична творчість є важливою складовою, що сприяє емоційній регуляції та рефлексії. На думку вченої С. Халлан, музична діяльність надає підлітку можливість структурувати та поглиблювати свій емоційний досвід, вчить керувати емоціями і відкриває нові виміри власного емоційного світу [2]. Саме в підлітковому віці людина перебуває на перетині зовнішніх (сім'я, школа, суспільство, соціальні мережі) та внутрішніх (кризи самоідентичності, пошук ролі у колективі) впливів. Музично-творча діяльність значно допомагає гармонізувати ці процеси, оскільки емоційна залученість підлітків у музичну творчість формує у них вищу толерантність, кращі соціальні навички та сприяє глибшому осмисленню власного "Я" [7].

Для оцінювання рівня розвитку емоційної культури у підлітків у процесі музично-творчої діяльності вчені Г. Макферсон та А. Лемонт виділяють кілька ключових критеріїв, які опираються на західні психолого-педагогічні дослідження:

1. Емоційна усвідомленість та самопізнання. Це критерій здатності підлітка розпізнавати власні емоції та усвідомлювати, що саме їх викликає. У музично-творчих процесах емоційна усвідомленість реалізується через слухання, виконання і аналіз творів. На думку Дж. Девідсона і Н. Джордана, активне слухання музики сприяє розвитку внутрішнього слуху, а отже, і кращому розумінню емоційного світу [1].

2. Емпатія та здатність до співпереживання. Підлітки зі сформованою емоційною культурою здатні розпізнавати та розуміти емоції інших людей, а також співпереживати їм. У музичному ансамблі чи хоровому колективі це проявляється у згуртованій роботі, коли учасники орієнтуються на настрої одне одного й налаштовуються на спільний виконавський результат.

3. Емоційна стійкість та саморегуляція. У процесі сценічних виступів та творчих змагань підлітку важливо навчитися керувати стресом, тривогою та хвилюванням, зберігати емоційну рівновагу. Розвиток саморегуляції дає змогу ефективно реагувати на критичні ситуації та працювати над помилками.

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вчена С. Халлам зазначає, що розвиток умінь контролювати власний психоемоційний стан в умовах підвищеної напруги є одним із провідних показників емоційної зрілості [2].

4. *Творча активність та креативність.* Умінь вільно й оригінально виражати свої почуття у музиці свідчить про високий рівень емоційної культури. Підлітки, які беруть участь у створенні нових музичних аранжувань, імпровізаціях, композиціях, розвивають не лише креативність, а й глибше усвідомлення власних емоцій.

5. *Емоційна гнучкість та толерантність.* Завдяки музичній діяльності підліток пристосовується до найрізноманітніших виконавських підходів. Так він стає більш відкритим до різноманітних жанрів і стилів музики, у нього з'являється повага до виконавських манер інших [4].

Ураховуючи визначені критерії, можемо виокремити рівні розвитку емоційної культури підлітків у процесі музично-творчої діяльності [1; 6]:

1. Низький рівень (пасивно-реактивний):

- Підліток слабо усвідомлює власні емоції, не завжди розуміє, що саме їх спричиняє.

- Емпатія розвинена недостатньо: важко співпереживати іншим, розпізнавати чужі емоції.

- У музичній діяльності переважає репродуктивний підхід, без глибокого аналізу чи рефлексії.

- Творча активність практично не проявляється, підліток чітко виконує інструкції, не виявляючи ініціативи.

На думку С. Халлам, на цьому рівні емоції часто є неконтрольованими реакціями, що перешкоджають повноцінному розкриттю потенціалу підлітка [2].

2. Середній рівень (свідомо-регулятивний):

- Підліток частково усвідомлює причини своїх емоційних реакцій, прагне вчитися керувати ними.

- Емпатія проявляється вибірково, здебільшого у близькому оточенні.

- У музичній діяльності помітне бажання аналізувати твори й удосконалювати виконання.

- Креативність зростає, але все ще потребує стимулювання з боку викладачів чи однолітків.

Учені Дж. Девідсон, Н. Джордан зазначають, що прагнення до саморегуляції та ознаки емпатії свідчать про перехід до вищого рівня розвитку емоційної культури [1].

3. Високий рівень (творчо-самореалізаційний):

- Підліток добре усвідомлює власні емоції та емоційні стани інших, активно проявляє емпатію.

- Демонструє здатність до саморегуляції у напружених ситуаціях (конкурси, виступи перед великою аудиторією).

- Має розвинену творчу активність, використовує музику як засіб самовираження та індивідуальної експресії.

- Налаштований на партнерство й діалог у колективній діяльності, здатний надихати інших і приймати різні точки зору.

На високому рівні емоційна культура інтегрується у всі сфери діяльності підлітка, даючи йому змогу розкривати свій потенціал у команді та самореалізовуватися в індивідуальних проєктах [7].

Рекомендації щодо педагогічної практики та перспективи дослідження.

1. Персоналізація освітнього процесу. Педагогу вкрай важливо враховувати унікальні особливості емоційної сфери кожного підлітка, зокрема рівень його емоційної усвідомленості та креативності. Пропонуючи індивідуальні завдання (наприклад, імпровізацію або підбір репертуару за власним вибором), вчитель сприятиме глибшій саморефлексії учня і його зацікавленню.

2. Сприятливий емоційний клімат у колективі. На думку А. Леман, колективне музикування сприяє посиленню соціальної згуртованості та емоційної взаємодії [4]. Створення атмосфери довіри й відкритості значно допомагає підліткам без вагань проявляти власні почуття та співпереживати іншим. Для цього можна використовувати групові вправи на командування, рефлексивні обговорення після репетицій чи концертів.

3. Розвиток креативності та імпровізації. Заохочення підлітків до самостійного пошуку нестандартних рішень (імпровізація, варіювання теми, придумування власних мелодій) розширює музично-творчі горизонти і позитивно впливає на їхню емоційну сферу. Така діяльність може стати "тренажером" для розвитку гнучкого мислення й самовираження.

4. Застосування інтегрованих підходів. Поєднання музичної творчості з іншими видами мистецтв (танець, театр, візуальне мистецтво) значно розширює спектр емоційних переживань і стимулює поліфункціональний розвиток особистості. Спільні проєкти підвищують залученість підлітків і створюють додаткові умови для прояву емпатії та саморегуляції [3, 9].

5. Подальші перспективи дослідження.

- розробка й апробація тестових інструментів для діагностики емоційної культури підлітків у музично-творчій діяльності;

- дослідження впливу цифрових музичних технологій та соціальних мереж на розвиток емоційної культури.

- порівняльний аналіз музично-творчої діяльності в різних культурах з метою виявлення універсальних і специфічних чинників формування емоційної культури [8].

Висновки. Музично-творча діяльність виступає ефективним середовищем для розвитку емоційної культури підлітків, адже вона:

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- забезпечує умови для емоційного самовираження: завдяки грі на музичних інструментах, співу, імпровізації чи створенню власних композицій, підліток набуває практичних навичок регулювання та усвідомлення своїх емоцій [6];

- формує емпатію та почуття колективізму: участь у музичних ансамблях або хорах допомагає розвивати взаємодію з іншими, враховувати їхні емоційні стани, відчувати відповідальність за спільний результат [2, 269–289];

- стимулює творче мислення: підліток вчиться шукати оригінальні музичні рішення, адаптуватися до нових умов, експериментувати з формою та змістом. Така креативність позитивно позначається і на інших аспектах особистісного розвитку [5].

Отже, розвиток емоційної культури підлітків у процесі музично-творчої діяльності вимагає комплексного підходу, що враховує індивідуальні особливості підлітка, особливості музичного колективу та специфіку педагогічної взаємодії. Створення умов, де підлітки матимуть можливість досліджувати свої емоції, висловлювати їх та ділитися цим досвідом з однолітками, є одним із найважливіших завдань сучасної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Davidson, J.W. & Jordan, N. (2007). Private teaching, private learning: An exploration of music instrument learning in the private studio, junior and senior conservatories. *Journal*

of Research in Music Education. No. 33. pp. 111–128. [in English].

2. Hallam, S. (2010). The power of music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people. *International Journal of Music Education*. No. 28 (3). pp. 269–289. [in English].

3. Juslin, P.N. & Sloboda, J.A. (2010). *Handbook of Music and Emotion: Theory, Research, Applications*. Oxford University Press. [in English].

4. Lehmann, A.C., Sloboda, J.A. & Wood, R.H. (2007). *Psychology for Musicians: Understanding and Acquiring the Skills*. Oxford University Press. [in English].

5. Lamont, A. (2011). The beat goes on: Music education, identity and lifelong learning. *Music Education Research*. No. 13 (4). pp. 369–388. [in English].

6. McPherson, G.E. (2006). The Child as Musician: A Handbook of Musical Development. Oxford University Press. [in English].

7. North, A.C. & Hargreaves, D.J. (2008). *The Social and Applied Psychology of Music*. Oxford University Press. [in English].

8. Rentfrow, P.J. & Gosling, S.D. (2003). The do re mi's of everyday life: The structure and personality correlates of music preferences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2003. No. 84 (6). pp. 1236–1256. [in English].

9. Sloboda, J.A. (2005). *Exploring the Musical Mind: Cognition, Emotion, Ability, Function*. Oxford University Press. [in English].

10. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York, NY: Bantam. [in English].

Стаття надійшла до редакції 29.01.2025

“Не живіть тим, що вам вже вдалося досягти, а живіть мрією про те, що ще можна зробити”.

Дейл Карнегі
американський педагог

“Не бійтеся рости повільно, бійтеся лише стояти на місці”.

Китайська приказка

“Не важливо, наскільки повільно ви йдете, доки ви не зупиняєтеся”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

“Якщо ти хочеш досягти того, чого ніколи не мав, почни робити те, чого ніколи не робив”.

Невідомий автор.

“Якщо ви зробили помилку, це означає, що ви пробували щось нове”.

Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття

